

فایده تاریخ و چگونگی تدریس آن از دیدگاه استاد نصرالله فلسفی

مریم احمدیان اسدآبادی
آموزگار منطقه کامفیروز

تاریخ صورت علمی محض خواهد یافت و برای شاگردان هیچ گونه سودی نخواهد داشت. البته تاریخ باید با بی طرفی و حقیقت‌جویی تدریس شود ولی معلمان را از اظهار عقیده‌ای که مبتنی بر حقیقت باشد منع نباید کرد. اگر درباره حوادث تاریخی و احوال رجال تاریخ با رعایت انصاف و حقیقت اظهار نظر شود، هر قسمت آن در راه سعادت، نیک‌بختی و تهذیب اخلاق، راهنمای مفیدی خواهد بود.

✓ تاریخ اخلاق را می‌سازد: فته لون^۱ شاعر فرانسوی، می‌گوید: «تاریخ بهترین آموزگار اخلاق است؛ چه نیک‌ترین درس‌های اخلاقی را از تاریخ می‌توان آموخت. تاریخ با اخلاق بستگی کامل دارد و مفیدترین دستیار آن است. هیچ کس نمی‌تواند حس حق‌شناسی و تحسینی را که از مطالعه اعمال نیک رجال بزرگ در وی پدید آمده و نفرت و خشمی را که از خواندن شرح حال مردان خودخواه، خون‌خوار و خیانت‌پیشه تاریخ در خود احساس کرده است، انکار کند. بنابراین، تردیدی نیست که خواندن وقایع تاریخی احساسات نیک را تحریک و تقویت می‌کند، اراده را نیرو می‌دهد و در قلوب سرد حرارت و هیجانی پدید می‌آورد.

در صفحات تاریخ گنج گران‌بهایی نهفته است. بهترین سرمشق‌های جوان‌مردی، فداکاری، مردانگی، وفا، شجاعت و امثال آن از خصوصیات آدمی، در این گنج گران‌بها، یعنی تاریخ زندگانی پدران ما، پنهان است. از بخشیدن این گوه‌ران تابناک به کسانی که تاریخ آینده کشور نام جمعی از ایشان را ضبط خواهد کرد و سرنوشت آینده ایران به وجود ایشان بسته است، دریغ نباید کرد تا قلوب، ارواح و احساسات آنان قوی شود و مثل پدران در رفتار و کردار سرمشق پسران شوند.

البته تاریخ را آینه حقیقت‌نمای اخلاق نباید پنداشت. چه بسا نیکی‌ها که به بدی پاداش یافته و چه بسا بدان که به مقامات بلند رسیده و پاداش نیک دیده‌اند. تاریخ نماینده حیات گذشته آدمی است و حیات آدمی پیوسته با نیک و بد آمیخته است. همه به تجربه می‌دانیم که اعمال بشر همیشه با انصاف و عدل موافق نیست، پس برای اینکه از درس تاریخ نتیجه اخلاقی

بحث در فایده تاریخ در نظر اول زائد و غیرلازم می‌نماید ولی چون می‌دانیم که بیشتر معلمان در این باب عقیده ثابت و روشنی ندارند و فایده حقیقی تدریس تاریخ برایشان تا حدی تاریک و مبهم است، سطری چند در این خصوص می‌نویسیم. ✓ تاریخ شاگردان را از گذشته ایران آگاه می‌سازد: مسلم است که هر مرد و هر زن ایرانی باید لااقل از وقایع و حوادث مهم تاریخی میهن خویش آگاه باشد و نام مردان بزرگی را که مایه افتخار و قدرت و بلندنامی ایران عزیز بوده‌اند، یاد گیرد و به طرز زندگانی، اخلاق، آداب و رسوم نیاکان خویش واقف شود.

تدریس تاریخ مخصوصاً در دبستان و دبیرستان برای تولید و تقویت حس میهن‌پرستی در اطفال واجب است، گذشته از اینکه بسیاری از فصول آن در کردار، رفتار و امور اخلاقی نیز سرمشق و راهنمای ایشان می‌تواند باشد.

✓ تاریخ میهن‌پرستی را تقویت می‌کند: کودکان تا تاریخ نخوانند، مفهوم واقعی «میهن» را درک نمی‌کنند. تاریخ ایشان را از میزان کوشش و دقتی که پدران ما برای ایجاد عظمت و تأمین بزرگی و استقلال ایران به کار برده‌اند و از رنج‌ها و مصائبی که در راه حفظ میهن از آسیب بیگانگان و بدخواهان کشیده‌اند، آگاه می‌سازد. آنها با آموختن تاریخ به اهمیت سلسله اسلاف خود که عظمت، استقلال، بلندنامی و سعادت ایران نتیجه کار و کوشش ایشان است، پی می‌برند و می‌فهمند که ایران امروز چون میراث مقدسی است که از گذشتگان به ما سپرده شده و ما نیز باید آن را به صورتی نیکوتر از آن چه هست به فرزندان سپاریم. تاریخ میان ایرانیان امروز و نیاکان در گذشته ایشان بستگی و رابطه‌ای پدید می‌آورد که بنیان میهن‌پرستی بر آن استوار است.

✓ تاریخ درس گذشته است که باید برای آینده به کار بست: برخی معتقدند که مورخ باید به بیان حوادث اکتفا کند و از اظهار عقیده و حکم درباره مردان تاریخی و وقایع گذشته بپرهیزد.

این عقیده چندان پسندیده نیست، چه، در این صورت

ساعت سخن گوید و خود گمان کند که شاگردان درس او را به خوبی فرا گرفته‌اند. در صورتی که در حقیقت کودکان فقط کلماتی را شنیده‌اند و به مقصود اساسی درس پی نبرده‌اند، زیرا قوه تفکر و تعقل ایشان کم است و بیان تنها برای اینکه آنان را به حقیقت مطلب رهبری کند، کافی نیست. پس در کلاس‌های دبستان، درس تاریخ باید تا حد امکان با تصاویر رجال و آثار گذشته توأم باشد و اگر از ابنیه و آثار قدیم نمونه‌ای در محل موجود باشد بهتر است شاگردان را بدان جا برند، عین آنها را نشان دهند و خصوصیاتشان را بیان کنند.

۲. درس تاریخ در دبستان مختصر ولی با روح و پر معنی باشد: در دبستان نباید آنچه را دانستنش ممکن است آموخت. بلکه باید آنچه را ندانستنش جایز نیست، درس داد. آموزگاران باید از افزودن اسامی و سنواتی بر آنچه در کتاب شاگردان هست، خودداری کنند و به جای بیان وقایع و حوادث کوچک، به روشن ساختن و تشریح حوادث همت گمارند. در درس تاریخ هر چه بیشتر به جزئیات پرداخته شود، اشکال و ابهام آن در نظر کودکان بیشتر خواهد شد. در کلاس‌های دبستان باید قسمت‌های اساسی و مفید تاریخ را تدریس کرد و بیشتر به بیان علل و نتایج حوادث پرداخت. بیان گزارش جنگ او لشکرکشی‌های متعدد سلاطین و عدد سپاه ایشان و ذکر سنوات بسیار، علاوه بر اینکه در کلاس‌های دبستان بی‌فایده است و اساساً با حافظه، فهم و قوای دماغی کودکان متناسب نیست، ایشان را از تاریخ بیزار خواهد کرد.

بدیهی است که از ذکر برخی جنگ‌ها، معاهدات و حوادث تاریخی که در احوال سیاسی و اجتماعی ایران یا دنیا تأثیر مخصوص داشته‌اند، مانند جنگ‌های داریوش سوم، اسکندر، اردشیر، اردوان و حملات اعراب و مغول، جنگ‌های صلیبی و فتح قسطنطنیه، و جنگ بین‌الملل و مانند آن خودداری نباید کرد. البته شاگردان سنوات آنها را نیز باید یاد گیرند ولی بیان جنگ‌های متعدد ایران و روم در دوره اشکانیان و ساسانیان یا لشکرکشی‌های متعدد محمود غزنوی به هندوستان و محاربات سلسله‌های ایرانی مانند آل بویه، سامانیان و آل زیار با یکدیگر در کلاس‌های دبستان لزومی ندارد و جز خسته کردن قوای دماغی شاگردان نتیجه‌ای نخواهد داشت.

۳. در کلاس‌های دبستان به تاریخ تمدن ایران و عالم بیشتر توجه شود: از تاریخ زندگانی فرمانروایان و شاهزادگان و امرا باید کمتر سخن گفت: مقصود از تدریس تاریخ آن است که کودکان از طرز زندگانی نیاکان خویش آگاه شوند و از بیان تاریخ حیات فرمانروایان این مقصود به دست نمی‌آید. پس باید بیشتر در تاریخ آداب و رسوم و قوانین و قواعد اجتماعی و مدارج ترقی علوم، ادبیات، صنایع، طرز اداره کشور در قرون

مطلوب به دست آید، باید در تدریس آن متصف و بی‌غرض باشیم و حقایق را در پرده اغراض و احساسات مخفی نکنیم. اگر از فتوحات کسی سخن گفته می‌شود، باید ستم‌های او را نیز بیان کرد و خساراتی را که از لشکرکشی‌های وی به کشور رسیده است، گوشزد نمود. علاوه بر این، در شاگردان نیز قوه تشخیص و تمیزی هست که نیک را از بد می‌شناسد و غالباً خود در مطالب تاریخ به درستی حکم می‌کنند؛ آن را که شایسته تمجید است تمجید و آن را که سزاوار تقبیح است، تقبیح می‌کنند.

✓ تاریخ در تقویت هوش و حافظه تأثیر دارد: گذشته از آنچه گفته شد، تاریخ حافظه را قوی می‌سازد، قوه ابداع و ابتکار را وسعت می‌دهد، احساسات نیک را نیرو می‌بخشد، بر قوای عقلی می‌افزاید و قوه تشخیص و سنجش و تمیز را تربیت می‌کند. فایده اخیر از مهم‌ترین فایده‌های تاریخ است.

طرز تدریس تاریخ

در کلاس‌های دبستان باید نکات زیر را در تدریس تاریخ رعایت کرد.

۱. درس تاریخ ساده، روشن و متناسب با فهم کودکان باشد: برای شاگردان دبستان تنها بیان خوب و فصیح کافی نیست، چه ممکن است آموزگاری مثلاً درباره آثار و ابنیه عصر صفوی یک

متفاوت و ترتیب گرفتن مالیات‌ها و تنظیم سپاه و مانند آن بحث شود از ذکر مطالبی که در تشریح تاریخ اجتماعی و ملی ایران بی‌تأثیر هستند، خودداری شود.

۸. در درس تاریخ، آموزگار باید مراقب احوال شاگردان باشد؛ او باید تأثیر بیانات خود را از قیافه، حرکات چشم و سایر آثار ظاهری ایشان استنباط کند. بکوشد که رشته مطلب را از دست نهد و قسمت‌های متفاوت را با مهارت تام به یکدیگر مربوط سازد. همچنین در خلال بیانات خود نیز گاه‌گاه از شاگردان درباره آنچه گفته است، سؤالاتی بپرسد تا هم اطمینان یابد که درس را فهمیده‌اند و هم ایشان را مجبور سازد که به درس گوش دهند. ضمناً اسامی تاریخی و سنوات مهم را روی تخته کلاس بنویسد و چون از حدود مملکت یا محل جنگ یا راه‌های تجاری و مانند آن سخن در میان است، روی نقشه دیواری، جغرافیای نقاطی را که نام می‌برد، نشان دهد.

استفاده از نقشه جغرافیا در تدریس تاریخ بر هر معلمی واجب است، زیرا تاریخ و جغرافیا با یکدیگر بستگی تام دارند و هیچ یک از دیگری بی‌نیاز نیست. متأسفانه این روش در مدارس ما تا به حال کمتر متداول بوده و به همین سبب غالباً مشاهده شده است که شاگردان نام شهرها و نقاط تاریخی را طوطی‌وار به خاطر سپرده‌اند، در صورتی که از مکان واقعی آنها بی‌خبرند. معلمان تاریخ باید به قدری در کار خود به نقشه اهمیت دهند که اگر اتفاقاً در مدرسه نقشه لازم موجود نباشد، خود با گچ روی تخته کلاس نقشه‌ای بکشند و هیچ‌گاه درسی را که محتاج نقشه است، بی‌نقشه نگویند؛ چه در این صورت درس برای شاگردان تاریک و مبهم خواهد بود و نتیجه‌ای نخواهد داشت.

۵. تاریخ از روی کتاب تدریس شود: تنها بیانات آموزگار برای شاگردان کافی نیست. پس از آنکه آموزگار درسی را از خارج بیان کرد، باید همان درس را از روی کتاب مخصوص کلاس بخواند یا یکی از شاگردان را به خواندن آن مأمور سازد. در ضمن قرائت نیز، لغات و عبارات مشکل یا کنایات و استعارات مبهم را معنی و تشریح کند. اگر کتاب دارای تصویر است، درباره آنها نیز توضیحاتی دهد و موضوع هر تصویری را مشروحاً بیان کند تا برای شاگردان هیچ‌گونه اشکالی باقی نماند و در خانه که برای فرا گرفتن درس به کتاب مراجعه می‌کنند، به مطلب نامفهومی برخورد نکنند.

ترتیب پرسش درس تاریخ

معلم باید در هر درسی درس روز پیش را از شاگردان بپرسد تا بر او معلوم شود که شاگردان توضیحات و بیانات او را درست فهمیده و درس گذشته را فرا گرفته‌اند یا نه. حتی برای

اینکه شاگردان مطالب تاریخی را که غالباً فراموش شدند است، خوب به خاطر بسپارند، در کلاس پنجم دبستان و دوره اول دبیرستان بهتر است معلمان خلاصه‌ای از هر درس تاریخ را در کتابچه معینی بنویسند. بدین ترتیب شاگرد ناگزیر است مطالب کتاب و آنچه را از معلم شنیده است، به دقت مطالعه کند تا بتواند از آن خلاصه‌ای ترتیب دهد. البته هرچه بیشتر او را به دقت و مطالعه مجبور کنیم، مطالب بیشتری در ذهن او رسوخ خواهد یافت. معلم باید کتابچه خلاصه درس‌های تاریخ هر دانش‌آموز را هر روز درس ببیند و برای پاکیزگی، صحت و خوبی آنها نیز نمره‌ای معین کند. حتی آن نمره را در نمره امتحانات داخلی تأثیر دهد تا شاگردان به ترتیب و تهیه آن دل‌بستگی یابند و در نوشتن آن از شتاب، سهل‌انگاری و بی‌دقتی که مقصود اساسی، یعنی فراگرفتن درس از آن حاصل نمی‌شود، احتراز کنند.

همچنین، ۱۵ روز یا ماهی یک بار باید به شاگردان تکلیف کتبی داد، ولی تکالیف باید چنان باشد که شاگردان فقط با قوه حافظه از عهده انجام آنها برنمایند، بلکه ناگزیر قوای حاکمه و عاقله ایشان نیز به کار افتد. مثلاً به جای اینکه بگوییم «تاریخ حمله اعراب مسلمان به ایران» را بنویسند، باید از ایشان خواست که «نتایج حمله اعراب مسلمان» را بنویسند یا «حمله اعراب مسلمان را با حمله مغولان مقایسه کنند».

اگر تاریخ مطابق آنچه گذشته تدریس شود، قطعاً بسیار سودمند و در حیات آتیه کودکان مؤثر خواهد بود. تاریخ را باید روشن، خالی از ابهام و با اسلوب صحیح تدریس کرد. همان‌طور که اشاره کردیم، معلم تاریخ باید در درس خود بی‌طرف و از هرگونه غرضی که حقیقت را مستور دارد، برکنار باشد. البته نباید بی‌طرفی و بی‌غرضی را با بی‌اعتنایی و بی‌علاقه بودن اشتباه کرد. در تدریس تاریخ ایران، این سرزمین پرافتخار عزیزی که وجود ما از آن و برای آن است، از ابراز احساسات و عواطفی که محرک ایران‌دوستی و غرور ملی [و دینی] در کودکان است، نباید خودداری کرد. تاریخ ایران علاوه بر اینکه مردان آتیه را از گذشته پرافتخار خویش آگاه می‌سازد، بنیان تربیت ملی و دینی، میهن‌پرستی و علاقه‌مندی ایشان را به ایران نیز استوار می‌کند. استحکام این بنیان، مایه اطمینان کامل ما به استقلال، عظمت و بلندنامی آینده ایران اسلامی تواند بود.

پی‌نوشت

1. Fene Ion

متن فلسفی، نصرالله؛ اصول آموزش و پرورش. چاپ دوم، تهران، چاپخانه شرکت مطبوعاتی، ۱۳۱۷.